

УДК 366.637

Косюк О.М.,

к.філол.н., доцент кафедри соціальних комунікацій
факультету філології та журналістики СНУ ім. Лесі Українки, o_kosuk@ukr.net

Україна, м. Луцьк

«СВАНГЕЛІЄ ВІД ХОМИ» ЯК ПЕРШОДЖЕРЕЛО РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У публікації проаналізовано відомий християнський апокриф «Свангеліє від Хоми» в аспекті визначення його раціонально-гностичних складників. З'ясувалося, що саме цю еретичну книгу можна вважати першоджерелом раціональної масової комунікації.

Масова комунікація як явище та об'єкт наукових досліджень виникла у Середньовіччі, в епоху активного поширення та розвитку християнства. До того, в Античності, фактором комунікації великих спільнот були народи. Комунікацію у масовому середовищі активно задіювали адаптатори християнства для поширення релігійних ідей серед випадкових слухачів. Досі вважалося, що ідея масової комунікації як розсіювання зафіксована у канонічних релігійних книгах і їх, начебто, головно відповідає ритуальна модель. Ми ж вважаємо, що масова комунікація вже на початковому етапі моделювалася по-різному. І пропонуємо відслідкувати її раціональний вектор, що вибудовувався за рецептивними моделями комунікації.

Стаття містить детальний раціональний аналіз «Свангелія від Хоми» у порівнянні з канонічними свангеліями та іншими освяченими традицією релігійними книгами.

Ключові слова: комунікація, раціональний, індивідуальний, апокриф, канон, розум, модель, інформація, підтекст.

Постановка проблеми. Оскільки масова комунікація та її основні джерела, моделі і стратегії формувалися в епоху Середньовіччя, то витоки раціонального її вияву, з приводу наявності якого і досі тривають дискусії у колах теоретиків комунікації, філософів, культурологів тощо, безумовно, слід шукати теж там. І це, звісно, мають бути пам'ятки саме релігійного походження, що уклалися як рукописні свідчення. Зважаючи на те, що масова комунікація адаптувалася через ритуальну модель, відшукати її раціональне першоджерело непросто, але можливо, бо довкола такого джерела мала би тривати дискусія, пов'язана із проблемою неканонічності сприймань. Отже, фіксувати витоки цієї комунікації слід серед апокрифів, які могли претендувати на канон, і, на наш погляд, саме завдяки своєму раціональному первню.

Припускаємо, що таким джерелом було «п'яте Свангеліє» – гностична священна книга, начебто, авторства апостола Хоми. Навіть якщо зазначеного автора не існувало, як вважає більшість науковців, то причетність до гностичних ідей все одно маркує це джерело як явище витокового раціоналізму. Спробуємо пересвідчитися.

Джерельною базою дослідження стали тексти апокрифа «Свангеліє від Хоми», Біблії, критичні розвідки укладачів «Симфонії для Біблії» і досліджень, текстів та коментарів апокрифів давніх християн Свенцицької І.С., Окулова А.Ф. а також міркування автора монографії «Слова на вітрі: історія ідеї комунікації» Джона Дарема Пітерса.

Мета дослідження: аналіз «Свангеліє від Хоми» у порівнянні з біблійними текстами має переконливо довести, що саме розум – основа самоусвідомлення, пізнання і діяльності масової спільноти, якій адресоване «п'яте Свангеліє». А це дасть підстави стверджувати, що масова комунікація може відбуватися за складними рецептивними моделями.

Виклад основного матеріалу. Твір обіцяє єдино правильний виклад вчення Месії і пропонує відповіді на багаточисленні вічні питання, які стосуються розвитку християнства та гностицизму. Свангеліє вважається перекладом з грецької на сайдський діалект копської мови. Порівняно з іншими подібними пам'ятками, ця збереглася найкраще.

«Свангеліє від Хоми» чимось нагадує книги постмодерної доби: зовні воно чи не найпростіше з усіх інших канонів та апокрифів, але внутрішньо дуже ускладнене та зашифроване. Найважливіша ідея-спонукка апокрифа – пошуки. Образи та поняття автор не винаходить, вони відомі усім з попередніх свангелій, але саме цими «усталеними фігурами» він наче «грає» у своєрідні «шахи»: вкладає інший зміст, пропонує нові вирішення, створює оригінальні картини. Дякі теми повторюються і всередині тексту, але щоразу під іншим кутом зору. Це Свангеліє часто порівнюють із скоротичними діалогами, які теж дають уявлення не про вислід, а про сам процес (та й базується воно, начебто, на бесідах Месії з реципієнтами).

У вступі засвідчується одна з найголовніших проблем Свангелія – тема життя-смерті. Автор відразу акцентує, що вона суто герменевтична: пов'язана із розшифруваннями й тлумаченням «таємних слів», які сказав Ісус і записав Дадим Іуда Хома. І вже в першій главі закликає до пошуків, завершенням яких має стати специфічний стан людини, котра врешті усвідомила те, що дуже довго шукала, і завдяки чому заволдіє усім: «...і, коли він знайде, він буде вражений, і, якщо він вразиться, то здивується, і він буде царювати над усім» [1, с.250].

Ключовий композиційно-стилістичний прийом автора – поєднання двох парних тверджень, які передбачають «плюс-мінус»: правильну і хибну відповіді. 11-е висловлювання наче суперечить 7-му, де допускається

перетворення живого у мертво: «7. Ісус сказав: блаженний той лев, якого з'їсть людина, і лев стане людиною. І проклята та людина, яку з'їсть лев, і лев стане людиною» [1, с.250], але насправді суперечностей тут немає, бо у 7-омому твердженні мається на увазі метафоричний стан пізнання: засвоєння мертвого живим, а в 11-му, і, до речі, в 12-му, протиставлені два стани: один, при якому можливе перетворення мертвого в живе, інший – «якщо ти у світлі», то прикладати зусилля для перетворення мертвого в живе не потрібно, адже якщо людина «в світлі» – то вона вічно живий володар найвищого знання. Перетворення мертвого в живе власне і означає знання. («11. Ісус сказав: Це небо мине, і те, що над ним, мине, і ті, котрі мертві, не живі, і ті, котрі живі, не помруть. 12. У (ті) дні ви їли мертво, ви робили його живим. Коли ви будете у світлі, що ви будете робити» [1, с.251]?)

12-те твердження найяскравіше засвідчує принцип паралелізму та внутрішньої опозиції: у першій його частині передбачається негативна відповідь, а в другій – позитивна. Йдеться про стан опозиційної роздвоєності, який мусить побороти людина, котра пізнає. Цей самий принцип спостерігаємо й у четвертому твердженні: «4. Ісус сказав: Стара людина в свої дні не гайнується спитати малу дитину семи днів про місце життя, і вона буде жити. Бо багато перших будуть останніми, і вони стануть одним» [1, с.250].

Бінарність в апокрифі наскрізна. «З одного боку йдеться про зміни, час, множинність, з іншого – множинність перетворюється у єдність, час зводиться до вічності. Це засвідчується взаємопов'язаністю образів, понять, опозицій, тому в плані часу і множинності з'являються міфи про дух, світло, які уявлені в людині, і гнозис, котрий їх звільняє. У вимірі єдності й вічності і гностик, і гнозис, Ісус, і Батько – одне й те ж» [1, с.231]. Постійні переходи від протиставлень до ототожнень покликані застерігати від поспішних резюмувань та акцентувати спрямування на пошуки. До речі, зміст деяких висловлювань – ускладнена загадка, вони і досі ніяк не інтерпретуються, бо нікому із сучасників не зрозумілі. Так, вчені, навіть релігіє знавці, уникають будь-яких тлумачень 35-го вислову: «35. Ісус сказав: Там, де три боги, там боги. Там, де два чи один, я з ним» [1, с.254].

Проблема знань ніби змагається з темою місії Ісуса. Автор постійно говорить про незламність істинного знання та його обов'язкове поширення, тлумачить поняття істинного знання та оманливого: «44. Ісус сказав: фарисеї і книжники взяли ключі від знання. Вони сховали їх і не увійшли, і не дозволили тим, котрі хочуть увійти. Ви ж будьте мудрими, наче змії, і чистими, як голуби. 45. Ісус сказав: Виноградна лоза була посаджена без отця, і вона не закріпилась. Її викорчують, (і) вона згине» [1, с.255]. Тема знань, які дарують вічність, звучать у твердженні: «5. Ісус сказав: Пізнай те, що перед обличчям твоїм, і те, що приховане від тебе. Бо немає нічого таємного, що не стане явним» [1, с.250]. Останнє речення про відсутність таємного, яке стане явним можна вважати ключовими словами Євангелія.

Поряд із шляхом пізнання, який має пройти людина, автор часто звертає увагу на активну роль посвяченого, зауважує: «Я не твій повелитель» – і дає уявлення про

особливе пізнання – самопізнання, яке, начебто, дозволяє стати органічною частиною цілості. Замість виконання звичних обрядів (посту, молитви, роздавання милостині) в Євангелії пропонується відректися від брехні і насилля над самим собою, акцентується саморозкриття і самоствердження.

Вибраність у Євангелії тлумачиться не як дарунок, а як вислід внутрішніх зусиль людини. Тема духовності через знання теж стала ключовою. Як «царювання», так і «спокій» мають безпосереднє відношення до процесу пізнання: «117. Учні його сказали йому: В який день царювання приходить? (Ісус сказав): Воно не приходить, коли очікують, Не скажуть: Ось, тут! – або: Он, там! Але царювання Отця поширюється землею, і люди не бачать його» [1, с.262].

Усі таємниці сплітаються з інтерпретацією Вчення, яке, на глибоке переконання євангеліста, несумісне зі звичними уявленнями: «80. Ісус сказав: Царство нагадає отовареного торгівця, який відшукав перлину. Цей торгівець мудрий: він продав товари (і) купив собі одну перлину. Ви також – шукайте його скарб, який не гине, котрий лишається там, куди не проникає міль, щоб з'їсти, і (де) не губить черв» [1, с.259]. Ісус, в інтерпретації Хоми, часто звертається до інакомовної форми і попереджує слухачів, щоб зосередили увагу не на зовнішніх моментах, а на суті: «36. Ісус сказав: Немає пророка, якого приймають у власному поселенні. Не лікує лікар тих, котрі знають його» [1, с.254]. Тільки адекватне розуміння і пізнання, на думку Хоми, забезпечує перехід з одного стану в інший.

Традиційні притчі, які вже стали усталеними філософськими афоризмами, теж інтерпретуються, за апокрифом, своєрідно. Ось наче запозичене з канонів восьме твердження: «Ісус сказав: Людина подібна до мудрого рибалки, який кинув сіль у море. Він витяг її з моря, повну малих риб; серед них мудрий рибалка знайшов велику (і) хорошу рибу. Він викинув усіх малих риб у море, він без зусиль вибрав велику рибу. Той, хто має вуха слухати, хай чує» [1, с.250-251]. А так звучить дев'яте твердження (уже впізнаване з теорій філософії комунікації): «9. Ісус сказав: Ось сіяч вийшов, він наповнив свою руку, він кинув (насіння). І деяке впало на дорогу, прилетіли птахи і поклювали його. Інше впало на камінь, і не пустило коріння в землю, і не післало колоса в небо. І інше впало у терня, воно заглушило насіння, і черв з'їв його. І деяке впало на добру землю і дало добрий плід у небо. Це принесло шістьдесят мір на одну і сто двадцять мір на одну» [1, с.251].

Обидві притчі ми записали дослівно, аби засвідчити, що вони ідентичні синоптичним (від Матвія 13:1-23 та від Марка 4:1-20.), однак їх мораль, в інтерпретації Хоми, інша: притча про розумного рибалку має на увазі того, хто обирає шлях пізнання. Притча про сіяча теж проектує образ людини, яка рятується і отримує вічність завдяки знанню.

Поняття спокути пов'язується не з постом, молитвою, милостинею, а з недооцінкою духовного життя: «Ісус сказав: Якщо ви поститесь, ви зароджуєте в собі гріх, і, якщо ви молитесь, вас осудять, і, якщо ви подаєте милостиню, ви шкодите вашому духу. І якщо ви приходите у якусь землю і йдете в поселення, якщо вас

приймуть, їжте те, що вам виставлять. Тих, котрі серед них хворі, лікуйте. Бо те, що увійде у ваші уста, не осквернить вас, але те, що виходить з ваших уст, це вас осквернить» [1, с.251-252].

На підтвердження основного спрямування – пошуку, Євангеліє дає абсолютну свободу – допускає безліч інтерпретацій. І як вважають вчені, справа не лише в тім, що остаточного судження не може бути через невловимість інтерпретацій автора, а в тім, що тип мислення, закладений в апокриф, передбачає свободу особистої фантазії сприймача, котрий стає співавтором і уявно доповнює недомовлене. Однак цілісність пам'ятки усе ж визначає межі допустимих тлумачень: жодна асоціація не виключає іншої, оскільки обидві мають стосунок до значень одного порядку, об'єднаних концепцією раціонального сприймання [1, с.230].

Апостол градує форми знання, які відповідають різним об'єктам. Вихідна, або перша форма, на думку Хоми, найпростіша. Про неї йдеться у твердженні вісімдесят вісім: «88. Ісус сказав: Коли ви бачите вашу подобу, ви радієте. Але коли ви бачите ваші образи, які утворилися до нас, – вони не помирають і не являються – наскільки велике ви стерпите» [1, с.259]. Від цієї «подоби», що стосується бачення матеріальної оболонки, відрізняються «образи», які, за словами автора «утворилися до нас» та «не помирають і не являються». У попередньому твердженні наголошується: «87. Ісус сказав: Образи являються людині, і світло, яке є в них, приховане. В образі світла Отця воно (світло) відкриється, і його образ прихований через його світло» [1, с.259]. Отже, порівняно з баченням подобу, «образи» – то вища форма пізнання, але їх світло невидиме для пізнавачів другого рівня. Проте існує остання форма пізнання – одкровення, через яке, як прозвучало у твердженні вісімдесят сім, «в образі світла Отця воно (світло) відкриється». Окреслені форми пізнання можна вважати етапами утворення нового стану людини: той, хто досяг третього рівня пізнання світу, піднімається над світом.

В апокрифі протиставляється також віра, яка потребує зовнішніх доказів, якісно іншому типові пізнання: «95. Вони сказали йому: «Поясни нам, хто ти, щоб ми повірили в тебе. Він сказав їм: Ви випробовуєте обличчя неба і землі; і того, хто (що?) перед вами, – ви не пізнали його; і в цей час – ви не знаєте, (як) випробувати його» [1, с.260]. Увесь час євангеліст наголошує, що проголошуване знання має відповідати пошукам слухачів, і що в духовній сфері діють інші, ніж у звичайному житті, настанови: «98. Ісус сказав: Той, хто шукає, знайде, [і той, хто стукає], йому відкриють. 99. ... Якщо у вас є гроші, не давайте у ріст, але дайте... від кого ви не візьмете їх» [1, с.260]. Ключові слова Євангелія: шукайте, знайдете, хто шукає, той знайде, беріть, знайдіть...

Оскільки найбільший скарб – знання, то він не дається просто так, наче дарунок, його слід відшукати і усвідомити себе шукачем. Тому Царство належить тим, хто знайшов самого себе («115. Ісус сказав: Небеса, як і земля, згорнуть перед вами, і той, хто живий від живого, не побачить смерті. Бо (?) Ісус сказав: Той, хто знайшов самого себе, – світ не вартий його» [1, с.262]).

Стильову єдність пам'ятки визначають повторювані художньо-комунікаційні прийоми; принцип опозиції, за

допомогою якого вибудовуються та поєднуються висловлювання; визначна послідовність, що є основою передачі сенсу тверджень. На відміну від синоптичних євангелій та канону Іоанна, «Євангеліє від Хоми» не містить історії життя Месії. Увесь текст присвячений тлумаченню вчення...

Незважаючи на проективну подібність до синоптичних євангелій, майже повний новозаповітний текстовий паралелізм і претензію на канон, «Євангеліє від Хоми» після тривалих дискусій таки заборонили. Чого і варто було очікувати, адже концепція пам'ятки еретична. У канонічних євангеліях, на думку релігієзнавців, присутні три ідейні основи-вчення: про володарювання Бога, про любов до Бога та ближніх, про прощення гріхів; у тексті апостола Хоми інші акценти: єдине духовне начало, розрізнення станів; самопізнання як шлях до спасіння.

А тепер схематично розглянемо канонічні тлумачення розуму та раціональних засад сприймання, аби пересвідчитись, що вони не претендують на витоки раціоналізму у масовій комунікації. У біблійному збірнику текстів, які є священними для іудеїв та християн, слово «розум», як зазначає «Симфонія для Біблії» [2], зустрічається 34 рази: 32 у Старому Заповіті і всього двічі у Новому.

У завершенні першого новозаповітного соборного послання від Іоана зазначено: «Ми знаємо, що Син Божий прийшов і розум нам дав, щоб пізнати Правдивого, і щоб бути в правдивому Сині Його, Ісусі Христі. Він – Бог правдивий і вічне життя» [1 Ів. 5:20]! Тут цілком позитивний підхід. Він навіть чимось нагадує позицію аналізованого нами апокрифа. Але не забуваймо, що згадка про розум в тексті Іоана всього одна. В його ж таки Євангеліє (яке, до речі, не вважається синоптичним) нічого подібного не потрапило.

Другий канонічний вихід на розум відслідковуємо у першому посланні коринф'янам апостола Павла: «Бо написано: “Я погублю мудрість премудрих, а розум розумних відкину!” Де мудрий? Де книжник? Де дослідувач віку цього? Хіба Бог мудрість світу цього не змінив на глупоту? Через те ж, що світ мудрістю не зрозумів Бога в мудрості Божій, то Богові вгодно було спасти віруючих через дурість проповіді. Бо й юдеї жадають ознак, і греки пошукують мудрости, а ми проповідуємо Христа розп'ятого, – для юдеїв згіршення, а для греків безумство...» [1 Кор. 1:19-23].

Ми навіть не беремося достеменно й однозначно тлумачити цей текст, адже тут явно проглядаються негативні конотації розуму... Хоча фраза «спласти віруючих через дурість проповіді» натякає на парадоксальний підхід...

Старий Заповіт, якщо можна так сказати, більш раціональний. 14 із 32 спогадів про розум тут засвідчені у Соломонових притчах. Найяскравіші з них: «... бо Господь дає мудрість, з Його уст – знання й розум» [Притч 2:6]! «Я мудрість, живу разом з розумом, і знаходжу пізнання розважне» [Притч 8:12]. «В мене рада й оглядність, я розум, і сила в мене. Мною царюють царі, а законодавці права справедливі встановлюють» [Притч 8:14-15]. «Розум – джерело життя власникові його, а картання безумних – глупота. Серце мудрого чинить

розумними уста його, і на уста його прибавляє навчання» [Притч 16:23-24]. Як бачимо, конотації розуму тут дуже обнадійливі.

Старозаповітна Книга Еклезіаста теж пропонує щось подібне: «Звернувся я серцем своїм, щоб пізнати й розвідати, та шукати премудрість і розум, та, щоб пізнати, що безбожність – глупота, а нерозум – безумство» [Екл 7:25], як і П'ята книга Мойсея: «Бережіть та виконуйте їх (настанови та закони – *О. К.*), бо це мудрість ваша та ваш розум на очах народів, що вислухають усіх постанов тих та й скажуть: Тільки він мудрий та розумний народ, цей великий люд» [5 М 4:6] та Перша книга царів: «І дав Бог Соломонові дуже багато мудрості та розуму, як піску, що на березі моря» [1 Цар 5:9].

Отже, спільний для іудеїв та християн канон набагато прихильніший до прославлення розуму та мислення, аніж власне християнський Новий Заповіт.

Загалом, як зазначено у «Симфонії для Біблії», крім уживання лексеми «розум», канон містить 537 близьких і похідних слів та різних відмінкових форм цього поняття: розуміє, розумієте, розумійте, розумний, розумом, знання, знати, знаючи тощо.

Щоб не бути голослівними, наведемо окремі приклади. У Посланні апостола Павла до римлян зазначено: «А що вони не вважали за потрібне мати Бога в пізнанні, видав їх Бог на розум перевернений, – щоб чинили непристойне» [Рим. 1:28]. Послання того ж апостола, але до Ефесян, гласить: «Отже, говорю я це й свідкую в Господі, щоб ви більше не поводитися, як поводитися погани в марноті свого розуму, – вони запаморочені розумом, відчужені від життя Божого за неумство, що в них, за стверділість їхніх сердець» [Еф 4:17-18]. А от у книзі Йова маємо конфлікт перекладів. Російський варіант пропонує таку інтерпретацію: «Стой и разумевай чудне дела Божии» [Иов 37:14]. В українському ж перекладі це звучить інакше: «Бери, Йове, оце до ушей, уставай і розваж Божі чуда» [Иов 37:14]. З чого можна резюмувати, що не усі згадування про розумову діяльність засвідчені у священних текстах безпосередньо.

Однак серед зафіксованих пальму першості слід віддати антонімічному виразу «не знаю» (131 згадування), далі слідують «знаючи» (56), «знати» (56), знають (49). Найчастіше еквіваленти розуму та знань фігурують у Старому Заповіті. Новий Заповіт, як правило, негативно маркує розум та мислення, протиставляючи йому віру. Насамкінець найважливіше: якщо вірити «Симфонії для Біблії», ніяке з чотирьох канонічних Євангелій жодного разу не згадує ні розум, ні його прототиби...

Простота, скромність, середньостатистичність, якщо можна так сказати, канону (хоч Нового Заповіту у сучасному стані тоді ще не було) не імпонувала багатьом християнським спільнотам, передусім гностикам (від гр. γνῶσις: знання, пізнання, пізнавання), котрі намагалися поєднати ідеї християнської релігії з міфологією та філософією еллінізму. Тому гностичні течії використовували здебільшого постулати Старого Заповіту (хоча сам Заповіт заперечували, як і старовірського Бога), ранньохристиянські та філософські східні пам'ятки і – головним чином –

апокрифи (приміром, «Євангеліє від Пилипа», «Євангеліє Істини») серед яких пальму першості, на наш погляд, слід віддати саме «Євангелію від Хоми» як показовому втіленню раціонального вільнодумства.

Окрім прихильників «невірного» апостола, існували апологети змія. Того самого, «котрий, за Біблією, підступно змусив Єву з'їсти заборонений плід із дерева пізнання» [3]. «Члени тієї секти вважали, що саме змії і є носієм істинного знання» [3]. Існували й радикальніші спільноти, які намагалися логічно реабілітувати Каїна, Магдалину, Юду... Були й різні засновники гностичних сект (і не тільки серед християн). Їх вчення, звісно, відрізнялись. Єдине, що об'єднувало всіх – звернення до незримих сутностей та пошук порятунку за посередництвом розуму/одкровення-знання.

На противагу Божові ортодоксальних християн, якого вони називали деміургом – недосконалим й несправедливим (інакше – чому у світі стільки зла?), гностики уводять поняття Плероми – сукупності духовних сутностей/еонів, начебто, посланих на землю для того, аби людство повернуло собі втрачене знання/гнозис та приєдналося до Плероми. «Пізнання для гностиків було не раціональним, а інтуїтивним. Своєрідним осянням». Як вислід – вони писали твори не для того, щоб передати достовірну інформацію, а щоб «осяяні Світлом» трактували все своєрідно, відкриваючи багатошарові таємниці.

Саме в організаціях гностиків з'явилися таємні писання, в універсальному розумінні цього слова, – письменна для вибраних. «Однак ідея гностичної вибраності була далека й незручна, як зазначила І. Свенцицька, не лише широким народним масам, але й панівним структурам, бо в її основу покладався не соціальний принцип, не становище в ієрархічній структурі суспільства, чи церкви, а можливість інтуїтивного пізнання божества, що могло проявитися у будь-якій людині» [3]. Спасіння ж та безсмертя отримувалось не через віру та добрі справи, а саме за посередництвом тлумачень прихованого сенсу священних писань.

На думку гностиків, сюди, у наш світ, потрапили три типи людей: ті, у яких є «пневматичний елемент», і кому доступне високе знання/гнозис (то і є гностики); нижчими слід вважати слухняних тим, хто творив цей світ – психіків / душевних; ще нижчими – плотських / соматиків. Лише гностики як носії частин Світла після смерті мають розчинитися у Плеромі (це твердження, до речі, легко проектується на «Євангеліє від Хоми», вислови 87, 88).

Гностичні погляди разом з елементами семітської мудрості та грецької релігійної філософії активно розвивалися і стали пізніше мірилами й постулатами раціоналізму. Їх зовсім не важко відслідкувати у творах Декарта, Спінози, Лейбніца... У найширшому розумінні гностиками зараз називають тих, хто розрізняє віру й знання, вірування та вищі релігійні таємниці і, незважаючи на це, намагається уніфікувати «непосднуване».

Якщо гностицизм на рівні міжособистісної, групової та інституційної комунікацій – явище більш-менш обґрунтоване й доведене, то в царині масової комунікації він тільки адаптується. З окресленого погляду цікавою й

важливою є монографія Джона Дарема Пітерса «Слова на вітрі: історія ідеї комунікації» [4], у якій предтечами моделювання вважаються «дві знакові (майже міфологічні) постаті – Сократ та Месія. Їх ідеї – не просто думки мислителів, а певною мірою – вияв одвічного світоглядного дуалізму в царині комунікації. В основі концепції Сократа – прагнення тотожності: «живий діалог між однодумцями. Для такої форми спілкування важливою є абсолютна адекватність бажань (стан захоплення «опонентом»). Погана комунікація («фальшива риторика») сліпа до індивідуальних слухачів, а добра («наука еросу») – уважна, бо піклується про їхні душі [5, с.71].

Месія ж проповідує співчуття до іншості [5, с.71-72] і метафорою досконалої комунікації вважає «вільне розсіювання». У притчі про сіяча він (устама Луки) зазначає: «5. Ось вийшов сіяч, щоб посіяти зерно власне І, як посіяв, упало одне край дороги, – і було повитоптуване, а птахи небесні його повидзьобували. 6. Друге ж упало на ґрунт кам'янистий, і, зійшовши, усохло, не мало бо вогкості. 7. А інше упало між терен, – і вигнався терен, і його поглинув. 8. Інше ж упало на добру землю, – і, зійшовши, уродило стократно». Це сказавши закликав: «Хто має вуха, щоб слухати, – хай слухає!» 9. Запитали ж Його Його учні, говорячи: «Що визначає ця притча?» 10. А він відказав: «Вам дано пізнати таємниці Божого Царства, а іншим у притчах, щоб «дивились вони – і не бачили, слухали – і не розуміли» [Лк. 8:5-10]. Як бачимо, Месія відстоє радикально публічний, відкритий спосіб спілкування (еквівалент масової комунікації в сучасному розумінні): слухають всі, однак сприймання не гарантує розуміння («Так і ви, коли мовою не подасте зрозумілого слова, – як пізнати, що кажете? Ви говоритемте на вітер!» [І Кор. 14: 9]). «Почує» лиш той, хто «має вуха». (Ця ж притча є у «Євангелії від Хоми», див. дев'ятий вислів).

У «Теорії масової комунікації» [5], розглядаючи діалог та розсіювання як твірні моделі ідеального обміну інформацією, ми, погоджуючись із Джоном Даремом Пітерсом, подаємо й тлумачимо діалог не лише в інтерпретації Сократа, а й його послідовників: ангелологів Августина Блаженного та Хоми Аквінського, «спіритів»: Масмера, Ньютона та ін. пропагандистів Гегеля та Маркса. Як альтернативу діалогу розглядаємо розсіювання: проповіді та біблійні притчі, вчення про множинність значень Джона Локка тощо. Зрештою (під впливом філософії постмодернізму та теорії Сьорена К'єркегора) приходимо до думки, що розсіювання –

то і є найкращий діалог (полілог). І саме він – класичне втілення сучасної масової комунікації [5, с.71-77].

«Комунікація, за С. К'єркегором, не є справою кращого розуміння, вона – радше стратегія неправильного розуміння – спосіб відкриття й приховування, а не обміну інформацією, себто – «еквілібристика іронії та вищій закон замкнутості у власному внутрішньому світі». У такому аспекті завдання «комунікації» – зробити таємничими, дивними найпростіші речі. Оскільки людина завжди перебуває в процесі саморозкриття, комунікація не може бути передачею чистих думок, вона – лиш символічна практика натяків та ухильня» [5, с.75-77].

Висновки. Зайве, напевно, наголошувати, що запозичений із канонічних християнських книг постулат виразніше звучить у еретичних гностичних текстах. На нашу думку, С. К'єркегор на цьому не наголошував лиш тому, що сам був гностиком. Таким чином він підспудно запрошував нас до читання претекстів, контекстів, затекстів, інтертекстів... Отже, гностичні рукописи, особливо «Євангеліє від Хоми», можна вважати першоджерелами масової комунікації у раціональному вияві.

Література

1. Апокрифы древних христиан: исследования, тексты, комментарии. – М.: Мысль, 1989. – 336 с.
2. Симфония для Библии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://bible.by/symphony/word/16/818/>
3. Свенцицкая И.С. Раннее христианство: страницы истории / И.С. Свенцицкая [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://religion.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000007/st034.shtml>
4. Пітерс Дж. Слова на вітрі. Історія ідеї комунікації. / Дж. Пітерс. – К.: КМ Академія, 2004. – 302 с.
5. Косюк О.М. Теорія масової комунікації: навч. посіб. / О.М. Косюк. – Луцьк: ВЖУ ім. Лесі Українки, 2012. – 384 с.

References

1. Apokryfy drevnikh khristian: issledovaniya, teksty, kommentarii. – M.: Mysl, 1989. – 336 s.
2. Simfoniya dlya Biblii [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <https://bible.by/symphony/word/16/818/>
3. Sventsitskaya I.S. Rannee khristianstvo: stranitsy istorii / I.S. Sventsitskaya [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://religion.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000007/st034.shtml>
4. Piters Dzh. Slova na vitri. Istoriya idei komunikatsii. / Dzh. Piters. – K.: KM Akademiya, 2004. – 302 s.
5. Kosyuk O.M. Teoriya masovoi komunikatsii: navch. posib. / O.M. Kosyuk. – Lutsk: VNU im. Lesi Ukrainki, 2012. – 384 s.

Kosiuk O.M.,

Ph.D., associate professor Department of Social Communications Faculty of Philology and Journalism
Lesya Ukrainka Eastern European National University, o_kosuk@ukr.net

Ukraine, Lutsk

“THE GOSPEL OF THOMAS” AS THE PRIMARY SOURCE OF MASS COMMUNICATION RATIONALIZATION

The publication analyzes the famous Christian apocrypha “The Gospel of Thomas” in terms of defining its rationally Gnostic components. It turned out that this heretical book can be considered the provenance of rational mass communication.

Mass communication as a phenomenon and object of scientific research has appeared in the Middle Ages — an era of active spread and development of Christianity. In addition, peoples were the main factor of the large communities communication in antiquity. Communication in the mass environments was actively engaged by adapters of Christianity for the spread of religious ideas among casual listeners. It was believed that the idea of mass communication as dispersing was recorded in the canonical religious books and it seemed that the very ritual model corresponded to them. We believe that mass communication was initially modeled differently. We suggest following its rational vector that was built on the receptive models of communication.

The article contains a detailed rational analysis of “The Gospel of Thomas” in comparison with canonical gospels and other traditional religious books.

Key words: communication, rational, individual, apocrypha, canon, mind, model, information, subtext.